

Mr Pranav Joshi Sir - 9860680700

Email: contact@riyaazacademy.com

Website: <https://riyaazacademy.com/>

Tabla Mahiti Marathi PDF

तबला माहिती
(एक सविस्तर माहितीपूर्ण दस्तऐवज)

प्रस्तावना

तबला हे भारतीय शास्त्रीय संगीतातील एक महत्त्वाचे वाद्य आहे. हे वाद्य विशेषतः हिंदुस्तानी शास्त्रीय संगीतात अत्यंत प्रभावी भूमिका बजावते. तबलाचा वापर भजन, घराणी, थुमरी, दादरा, कथक नृत्य आणि आधुनिक संगीतातही केला जातो. तबला हे नाद आणि ताल यांचे अद्भुत मिश्रण आहे. या दस्तऐवजात आपण तबलाचा इतिहास, रचना, वाजवण्याची पद्धत, प्रसिद्ध वादक, घराणी आणि त्याचे सांस्कृतिक महत्त्व याबद्दल सविस्तर माहिती घेऊ.

१. तबलाचा इतिहास

तबलाचा उगम भारतात झाला असला तरी त्याच्या उत्पत्तीबद्दल अनेक मते आहेत. काही संशोधकांच्या मते, तबलाची निर्मिती १३ व्या शतकात अमीर खुसरो या प्रसिद्ध सूफी कवी आणि संगीतज्ञाने केली असावी. त्यांनी पुरातन पकवाज या वाद्यातून तबलाची निर्मिती केली असावी असे मानले जाते.

तबला हे पकवाजचे एक रूपांतर मानले जाते. पकवाज हे एक लांबट आकाराचे वाद्य असून तबला हे दोन छोट्या ड्रमच्या स्वरूपात असते. कालांतराने तबला भारतीय संगीताचा एक अविभाज्य भाग बनला.

२. तबलाची रचना

तबला हे दोन भागांचे बनलेले असते:

१. डावा तबला (बायां तबला / दायां) – मोठा भाग, ज्याला "दायां" असेही म्हणतात. हा डाव्या बाजूला ठेवला जातो आणि त्याच्या वरच्या बाजूला चमच्याच्या आकारात धातूचे आवरण असते. यातून गहरा, घुमकळीत आवाज निघतो.
२. उजवा तबला (दायां तबला / डायां) – लहान भाग, ज्याला "डायां" म्हणतात. हा उजव्या बाजूला ठेवला जातो. याच्या वरच्या बाजूला चमड्याचे पृष्ठभाग असतो, ज्यावर "गब्बुता" (गोल डागा) असतो. यातून तीक्ष्ण आणि नादमय आवाज निघतो.

तबलाचे मुख्य भाग:

- पुरी (चमडे) – वरचा चमड्याचा थर.
- गब्बुता – डाव्या तबल्यावर लावलेला धातूचा गोल डागा, जो विशिष्ट नाद निर्माण करतो.
- पडा – चमड्याचा खालचा थर.
- वादरा – चमड्याचे बांधण्यासाठी वापरलेले दोर.
- जिवडा – लांब दोर, ज्याने तबल्याचा ताण नियंत्रित केला जातो.
- अत्ता – लाकडी खुर्ची, ज्यावर तबला ठेवला जातो.

३. तबला वाजवण्याची पद्धत

तबला बोट्यांच्या मदतीने वाजवला जातो. प्रत्येक बोटाला विशिष्ट आवाज निर्माण करण्याची क्षमता असते. तबलाचे मूलभूत आवाज खालीलप्रमाणे आहेत:

ता (Ta)	उजव्या हाताच्या मधल्या बोटाने
तिं (Tin)	लहान बोट आणि नाखूनाने

धा (Dha)	दोन्ही हातांच्या ताळ्याने
धी (Dhi)	उजव्या हाताच्या तर्जनीने
गे (Ge)	डाव्या हाताने
कत (Kat)	उजव्या हाताच्या तर्जनीने टोकावर
तिरकिट (Tirkit)	वेगवान आवाज

हे आवाज मिळून "ताल" तयार होतात. प्रत्येक तालात निश्चित स्पंदांची (मात्रांची) संख्या असते.

४. प्रमुख ताल

तबलावर वाजवले जाणारे काही प्रमुख ताल:

तीनताल –

- १६ मात्रा (सर्वात सामान्य ताल)

झपताल –

- १० मात्रा
- एकताल – १२ मात्रा
- चौताल – १२ मात्रा

रूपक ताल –

- ७ मात्रा

दादरा ताल –

- ६ मात्रा

प्रत्येक तालाची एक विशिष्ट रचना असते आणि तो विशिष्ट प्रकारच्या रागांसाठी वापरला जातो.

५. तबलाची घराणी

तबला वादकांच्या शैली आणि शिक्षणपद्धतीनुसार त्याची विविध घराणी आहेत. प्रमुख घराणी खालीलप्रमाणे:

- दिल्ली घराणा – सर्वात जुने घराणे. पारंपारिक शैलीवर भर.

2. अजरा घराणा – विविधतापूर्ण ताल आणि जोड तालांसाठी प्रसिद्ध.
3. लखनऊ घराणा – कथक नृत्यासाठी अत्यंत योग्य. सौंदर्य आणि नाजूकपणा.
4. बनारस घराणा – शक्तिशाली आणि तालबद्ध वाजवणूक.
5. फैजाबाद घराणा – धार्मिक आणि भक्तिमय संगीतात प्रभावी.
6. पंजाब घराणा – वेगवान आणि जोरदार बोल.

प्रत्येक घराण्याची आपली विशिष्ट शैली, बोल आणि तालरचना असते.

६. प्रसिद्ध तबला वादक

खालील तबला वादक भारतीय संगीतात अमर झाले आहेत:

1. उस्ताद झाकीर हुसेन – जागतिक पातळीवर प्रसिद्ध. आधुनिक आणि पारंपारिक संगीताचे संगम.
 2. उस्ताद अल्लारखा खान – झाकीर हुसेन यांचे वडील. लखनऊ घराण्याचे प्रतिनिधी.
 3. पंडित किशन महाराज – बनारस घराण्याचे महान वादक.
 4. उस्ताद अमीर खान – अजरा घराण्याचे प्रख्यात वादक.
 5. पंडित रवी शंकर – सितार वादक म्हणून प्रसिद्ध, पण त्यांच्या साथीदार तबला वादकांनीही इतिहास रचला.
 6. उस्ताद विलायत खान – फैजाबाद घराण्याचे प्रतिनिधी.
-

७. तबला शिक्षण पद्धत

तबला शिकण्यासाठी खालील टप्पे असतात:

1. आरंभिक टप्पा – बोल (Ta, Tin, Dha, Dhi) शिकणे.
2. कैद (Kaidas) – आवाजांची रचना आणि पुनरावृत्ती.
3. रेला (Rela) – वेगवान आवाजांची मालिका.
4. पराण (Paran) – शक्तिशाली आणि जटिल तालरचना.
5. जोड ताल आणि तकल्लुफ – अनेक तालांचे मिश्रण.
6. संचालन (Accompaniment) – गायक किंवा वादकासोबत वाजवणे.

शिष्याला गुरूकडून "गुरु शिष्य परंपरा" अंतर्गत शिक्षण दिले जाते.

८. तबलाचे सांस्कृतिक महत्त्व

- तबला हे भारतीय संस्कृतीचे प्रतीक आहे.
- कथक नृत्यात तबला अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावतो.

- भजन, कीर्तन आणि आरतीतही तबला वापरला जातो.
 - आंतरराष्ट्रीय स्तरावर भारतीय संगीताचे प्रतिनिधित्व करतो.
 - आधुनिक गझल, फिल्मी संगीत आणि जाझ संगीतातही तबला वापरला जातो.
-

९. तबला आणि आधुनिक संगीत

आजकाल तबलाचा वापर फक्त शास्त्रीय संगीतातच मर्यादित न राहता, आधुनिक संगीतातही केला जातो:

- रॉक, जाझ आणि इलेक्ट्रॉनिक म्युझिकमध्ये तबला बीट्स.
 - आंतरराष्ट्रीय सहकार्य (जसे की झाकीर हुसेन आणि जॉन मकलौलिन).
 - फिल्मी संगीतात (अ. रहमान, विजय आतोनी यांच्या गाण्यांमध्ये).
-

१०. तबला वाजवण्याचे फायदे

- मनाचे एकाग्रता वाढवते.
 - हाताची निपुणता आणि बोटांचा ताल वाढवते.
 - तालबद्ध विचार करण्याची क्षमता.
 - संगीतातील आनंद आणि आत्मसाक्षात्कार.
 - वयानुसार शिकता येणारे वाद्य.
-

निष्कर्ष

तबला हे फक्त एक वाद्य नाही, तर भारतीय संगीताचे हृदय आहे. त्याचा आवाज नादात्मकतेचे द्योतक आहे. तबला वाजवणे म्हणजे ताल, भावना आणि आत्म्याचे संगम. त्याची जुनी परंपरा आणि आधुनिक वापर यामुळे तो आजही प्रासंगिक आहे. तबला शिकणे हे न केवळ संगीत शिकणे आहे, तर जीवनाचा ताल शिकणे आहे.

संदर्भ

1. "तबला: ए हिस्ट्री ऑफ द इंडियन ड्रम" – जमील खान
2. "इंडियन म्युझिकल इन्स्ट्रुमेंट्स" – लीला ओभेरॉय
3. भारतीय शास्त्रीय संगीताचा इतिहास – डॉ. रंगनाथन
4. संगीत नाटक अकादमी, नवी दिल्ली यांचे प्रकाशन

5. यूट्यूब चॅनेल्स: उस्ताद झाकीर हुसेन, संगीत अकादमी लेक्चर्स